

کتاب حاضر، تعلیقات و حواشی محققانه جواد مصلح بر کتاب *الشواهد الربوبیه* ملاصدرا است. محشی بزرگوار این اثر، پیش از این، *الشواهد الربوبیه* را ترجمه و تفسیر کرده‌اند که به اهتمام انتشارات سروش در ۱۳۶۶ به چاپ رسیده است. وی در مقدمه ترجمه مذکور درباره انگیزه تألیف *ایضاح المقاصد* می‌گوید: «ناگفته نماند که سال‌ها تدریس این کتاب، به علت مبالغه مصنف در اختصار و اشمال آن بر یک سلسله نکات بسیار عمیق، دقیق و عرفانی که درک آن‌ها بر بسیاری از اهل فن هم مقدور نبود، به عهده تعویق و تعطیل سپرده شده بود تا آن‌گاه که فیلسوف ربانی حکیم سبزواری تعلیقه بسیار مفیدی بر آن نوشت که در حل پاره‌ای از مشکلات کتاب نافع بود؛ مع ذلک برای درک بسیاری از مشکلات آن کافی و وافی نبود و بدین جهت حقیر، علاوه بر ترجمه آن کتاب به زبان فارسی، تعلیقه‌ای به زبان عربی و بر سبک قدما که کلیه مشکلات عبارات و مطالب دقیق

آن را توضیح داده است، بر آن نوشته‌م تا خوانندگان از طریق عبارات خود کتاب بر مطالب بسیار نفیس آن که در قالب الفاظ و عبارات رموز آن گنجانیده شده است دست یابند» (مقدمه ترجمه *الشواهد*، ص بیست).

شایان توجه است که استاد جواد مصلح، ارادت خاصی به صدرالمتألهین داشته و به عظمت از او یاد می‌کند؛ چنان‌که ضمن توضیح عبارات وی در باب «نفس» در مشهد چهارم *الشواهد*، در اثبات حشر جسمانی می‌گوید: به‌جانم قسم همانا این مطلب نهایت تحقیقی است که از این فیلسوف عظیم و خاتم الفلاسفه الهی ارائه شده است (ایضاح المقاصد، صص ۳۳۰ - ۳۳۱). همچنین وی در مقدمه *شواهد* (ص بیست و سه) بیان می‌کند که شبی در خواب به خدمت صدرالمتألهین می‌رسد و ملاصدرا به وی می‌گوید تو به نشر افکار و عقاید فلسفی و نظریات علمی من موفق خواهی شد و من در حق تو دعا می‌کنم.

گفتنی است مرحوم مصلح، افزون بر آثار حکیم صدرالمتألهین، به آرا این عربی نیز تسلط داشته است. از

این رو به خوبی توانسته مطالب و عبارات پیچیده عرفانی *الشواهد* را رمزگشایی کند. وی در مقدمه ایضاح المقاصد (ص ۵-۶) با عناوین فیلسوف الهی و عارف ربانی از حکیم سبزواری یاد می‌کند و بر این عقیده است که حکیم سبزواری به همه دقایق، رقایق، نکته‌ها و لطایف موجود در کتاب *الشواهد* احاطه داشته است؛ اما به دلیل آن که برخی لطایف، نکته‌ها و مشکلات کتاب نزد آن بزرگوار واضح و بی‌نیاز از بیان بوده است، برخی مطالب را تبیین و ایضاح نکرده‌اند. از این رو محشی بزرگوار بدون ارائه تفصیلی اقوال حکما و براهین و ادله‌شان و نیز بدون آن که در پی نقد و اعتراض بر مآتن (حکیم صدرالمتألهین) باشد، در صدد توضیح عبارات، حل برخی مشکلات و تذکر برخی دقایق و نکات بر می‌آید. گفتنی است ایشان در مقدمه (ص ۴-۵) کتاب *الشواهد* ملاصدرا از آن با عناوین عقد فرید، جوهر نضید و بحر زخار یاد کرده و آن را در حد اعجاز دانسته و معتقد است، صدرالمتألهین پس از صعود به حریم فنا و بقای بعد از آن، این کتاب را از آسمان جذبات الهی به ارمغان آورده است.

تعلیقات حکیم سبزواری بر *الشواهد الربوبیه* یکی از منابع اثر حاضر به شمار می‌رود و اشکال مختلف استفاده تعلیقات مذکور در این کتاب عبارتند از:

۱. عدم ذکر عبارات تعلیقه حکیم سبزواری و ارجاع خواننده به آن (برای نمونه: ص ۸۹ و ۳۱۹).
۲. ارائه عبارات تعلیقه مذکور و کافی و وافی دانستن آن در توضیح مطالب کتاب *الشواهد الربوبیه*. (برای نمونه: ص ۱۱۷، ۲۹۹، ۳۳۹ و ۴۱۸).
۳. ارائه عبارات تعلیقه مذکور و افزودن مطالب تکمیلی بدان (برای نمونه: ص ۶۳، ۱۷۹ - ۱۷۸، ۲۰۱ و ۱۱۶).
۴. ارائه عبارات تعلیقه مذکور و عدم پذیرش آن (برای نمونه: ص ۱۷۳، ۷۶ - ۷۵ و ۲۵۴).

ایضاح المقاصد

فی حل معضلات کتاب الشواهد

شهناز شایان فر

مصلح، جواد،

ایضاح المقاصد فی حل معضلات کتاب الشواهد

به اهتمام نجفقلی حبیبی

تهران، موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران،

چاپ نخست.

توضیحات و حواشی کتاب به لحاظ کمیت متنوع است، گاهی در حد یک کلمه و مواردی در یک صفحه و گاهی بیش از سه صفحه به شرح کتاب پرداخته می‌شود. همچنین محشی محترم درصدد تبیین مطلب از طریق شرح و بسط مباحث با توجه به مبانی فکری ملاصدرا بوده و نیز در مواردی با توضیح الفاظ و تذکر نکات ادبی و بررسی صحت و سقم عبارات نسخ به تبیین آن‌ها می‌پردازد.

تحقیق در باره آرا با توجه به مبانی، سیستم فکری و شبکه زبانی یک فیلسوف و به طور کلی، در نظر داشتن همه شرایط و مقدمات ظهور یک نظریه، در فهم درست و احیاناً بازسازی آن ضروری است. اما گاهی از سوی شارحان حکمت متعالیه، این نکته در باب برخی سخنان ملاصدرا و استنادات او درباره دیگران، کمتر مورد توجه قرار گرفته‌است. به عنوان نمونه در این اثر، محشی بزرگوار صرفاً به گزارش اقوال دوانی از زبان ملاصدرا پرداخته و اعتراضات ملاصدرا به دوانی را می‌پذیرد. در حالی که نظریه ذوق تأله دوانی و مواردی دیگر (از جمله رأی ملا علی قوشچی درباره وجود ذهنی، ...) همگی حاکی از حصر نظر به ظواهر الفاظ، برخی کژتابی‌های زبانی و عدم التفات به بافتی است که نظریه فلسفی در آن زایش یافته است (نک: ملاصدرا، تعلیقه حسن زاده املی، ج ۱، ص ۶۴۸). همچنین در تحقیقات فلسفی نباید هیچ شخصیت و رأیی فدای شخصیت دیگر شود. هر چند، آن شخصیت، مؤسس، موثر و بزرگ‌مرتبه باشد.

گزینش درست لغات، معنوی کردن مطالب، پاراگراف بندی علمی، اعمال روش واحد و مناسب در ویرایش صوری متن، ذکر شماره صفحه و سطر کتاب الشواهد الربوبیه (چاپ سید جلال الدین آشتیانی و چاپ سید مصطفی محقق داماد) قبل از عبارات متن از جمله نکات قوت ویراستاری این اثر است. در ذیل نیز به برخی نقاط ضعف ویراستاری و تصحیح اثر حاضر اشاره می‌شود:

الف - کاستی‌ها

۱. فقدان نمایه ۲. عدم ارائه مصادر و منابع احادیث و روایات، جز در موارد اندک ۳. عدم ارائه نشانی منابع به کار رفته در متن.
- ب - برخی اشکالات ویراستاری
 ۱. عدم درج تنوین در حالت نصبی کلمه در سراسر کتاب، جز در موارد اندک.
 ۲. تداخل نقل قول‌ها، به عنوان نمونه:
 - ۱-۲. ص ۱۳۹، س ۱۸-۱۶: عبارت «استناداً الی کلام المصنف الی آخر» از آن محشی است، نه حکیم سبزواری، از این رو، عبارت مذکور نباید همراه با عبارت حاجی سبزواری داخل گیومه ذکر شود.
 - ۲-۲. ص ۱۴۹، س ۲۱-۱۷: عبارت «فحقائق الفصول لیست إلا الوجودات» عبارت ملاصدرا در الشواهد است. لذا نباید همراه با عبارت حکیم سبزواری داخل گیومه بیاید. افزون بر آن، پس از کلمه المنطق حدود یک خط از کلام مرحوم حاجی حذف شده که باید عدم ذکر آن با چند نقطه مشخص می‌شد و یا این که اساساً گیومه حذف می‌گردید.
 ۳. کاربرد ناقص گیومه‌ها: گاهی نشانه اصلی نقل قول (گیومه) در آغاز یا پایان نقل قول‌ها به کار نرفته است. برای نمونه: ص ۶۳، پ ۳، س ۳؛ ص ۶۵، پ ۲؛ ص ۶۹-۶۸؛ ص ۷۰-۶۹) ●

منابع و ماخذ:

- شیرازی، صدرالدین (ملاصدرا)، الحکمة المتعالیة (ج ۱)، تصحیح و تحقیق حسن زاده املی، تهران، انتشارات وزارت ارشاد، ۱۴۱۴.
 همو، الشواهد الربوبیه، ترجمه و تفسیر جواد مصلح، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۵.
 همو، الشواهد الربوبیه (ج ۲)، متن و تعلیقه حکیم سبزواری، به اهتمام سید جلال الدین آشتیانی، دانشگاه مشهد، ۱۳۶۰.